

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE HUNGAROLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

**Literatura germană în perioada de glorie a revistei
trilingve „Echinox” (1969–1989)**

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Egyed Emese

Doctorand:
Nagy (căs. Szenkovics) Enikő

CLUJ
2024

CUPRINS

1. Gânduri introductive.....	3
2. Cadru teoretic.....	9
2. 1. Imagologie, imagologie comparată – definiții și accente.....	9
2. 2. Transculturalism, transfer cultural, traducere literară.....	16
3. Elucidare de termeni: Literatura germană în România.....	23
4. Perspectivele politicii culturale.....	30
4. 1. Politica culturală în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial.....	30
4. 2. Perioada 1953-1957.....	34
4. 3. Perioada 1957-1959.....	35
4. 4. Perioada 1960-1968.....	37
4. 5. Anii '70 și '80.....	42
5. Cercuri literare, reviste multilingve.....	48
5. 1. Cercurile literare: Cercul „Gábor Gaál”, Cercul „Echinox” și Aktionsgruppe Banat.....	49
5. 2. Relațiile literare româno-maghiare-germane după Primul Război Mondial.....	69
5. 3. Reviste multilingve.....	71
6. Revista trilingvă Echinox.....	84
6. 1. Lansarea Echinoxului.....	84
6. 2. Trilingvismul Echinox – oportunitate sau iluzie?.....	90
6. 3. Traducerea literară ca model de transculturație.....	93
7. Literatura germană în România în revista Echinox.....	98
7. 1. Primul deceniu: 1968/1969-1979.....	99
7. 2. Al doilea deceniu de Echinox: perioada 1980-1989.....	132
7. 3. Franz Hodjak: cel mai publicat autor german în Echinox.....	163
7. 4. Numerele jubiliare: autodefinire și transculturalitate.....	185
8. Concluzii.....	206
Bibliografie.....	215
Surse primare.....	215
Literatură.....	217
Anexe.....	229
Interviu cu György Gaal. Realizat în ianuarie 2022.....	230

Interviu cu Zoltán Rostás. Înregistrat în ianuarie 2022, transcris în martie 2022.....	238
Interviu cu Franz Hodjak. Realizat în decembrie 2019.....	254
Interviu cu Georg Aescht. Realizat în iunie 2022.....	268

CUVINTE CHEIE

Echinox, trilingvism, literatură germană din România, transculturalism, transfer cultural, imagologie, relații literare între scriitori români, maghiari și germani, cercuri literare, reviste multilingve, Aktionsgruppe Banat, Franz Hodjak

REZUMAT

Teza de doctorat examinează textele literare în limba germană publicate în revista trilingvă Echinox între 1969 și 1989, perioadă care poate fi considerată epoca de aur a revistei: înainte de 1989, revista a câștigat recunoaștere în rândul studenților și profesioniștilor pentru libertatea de publicare mai accentuată față de alte publicații periodice, pentru practicile transculturale unice și, nu în ultimul rând, pentru trilingvismul său.

Pe lângă cartografierea materialelor publicate în coloanele revistei în limba germană originală și în traducere în maghiară și română, gruparea acestora în funcție de gen, și prezentarea autorilor și redactorilor, încerc să identific și contextul mai larg, cu scopul de a identifica locul revistei pe paleta literară românească și de a prezenta literatura germană din România care este reprezentată aici, reflectând în același timp în mod constant asupra evenimentelor literare contemporane. Prin urmare, cititorul maghiar va avea o imagine mai amplă și o înțelegere mai aprofundată a acestui segment literar, nestudiat până acum în literatura maghiară de specialitate. Celălalt punct central al tezei este examinarea paginilor de revistă minoritare în comparație între ele și în lumina paginilor majoritare, unde imaginea proprie și a celorlalți este de cel mai mare interes.

Întrucât de aproape două decenii și jumătate interesul meu se concentrează asupra literaturii germane din România, a funcționării sale, a forumurilor sale, a textelor primare în sine și a traducerii lor, examinarea revistei Echinox a fost o urmare firească în cursul cercetărilor mele. Multiculturalitatea și transculturalitatea Transilvaniei și a orașului Cluj-Napoca m-au interesat întotdeauna, ceea ce a contribuit la decizia de cerceta revista trilingvă. O revistă precum Echinox, care pune în permanență în dialog aceste trei culturi și literaturi, trebuie să fi avut un mesaj complet diferit într-un mediu multilingv din Transilvania în perioada comunistă decât ar avea, probabil, revistele multilingve de specialitate contemporane, care doar alătură studii scrise în limbi diferite. M-a interesat, de asemenea, modul în care această revistă a asigurat o cale de evadare din constrângerile regimului comunist.

Alegerea temei a fost motivată de următoarele lipsuri: fenomenul Echinox și revista în sine au fost studiate din perspectiva literaturii maghiare (György Gaal, Gábor Martos, Imre József Balázs, Szabolcs László etc.) și românească (Petru Poantă, Traian Vedinaș, Horea Poenar etc.) în ultimele decenii, dar textele în limba germană ale Echinox, autorii și lucrările lor nu au fost cercetate. De asemenea, interacțiunile, colaborările și traduceri româno-maghiare au fost abordate (în principal de Szabolcs László, al cărui accent este pus pe paginile în limba maghiară și română), dar ceea ce lipsește în literatura Echinox este un studiu cu abordare triplă, care să includă limba germană alături de cea maghiară și română.

În ceea ce privește metodele de cercetare: paginile românești, maghiare și germane ale revistei au fost analizate nu numai cantitativ (proporții) și calitativ (genuri, autori), ci și comparativ, comparând diferitele pagini. Analiza și comparația sunt precedate de o retrospectivă istorică și de istorie literară.

Chiar la începutul cercetării mele, am avut următoarele întrebări, la care am încercat să răspund prin cartografierea edițiilor celor două decenii: ce scriitori-poeti germani din România au publicat texte literare în Echinox? În ce măsură Aktionsgruppe Banat a fost prezent în Echinox – au apărut ca grup sau individual, respectiv au mai fost prezenți în paginile revistei și după dizolvarea acesteia de către Securitate? Care au fost cei mai publicați autori germani în Echinox? Pe lângă publicarea de ficțiune, în principal poezie, care erau genurile care delimitau acest segment literar pentru cititorul de atunci și de astăzi? Care a fost rolul traducerii literare în Echinox și ce proporție din literatura germană din România a fost tradusă de români și maghiari? În acest context, încă de la începutul cercetării mele s-a pus întrebarea: câtă curiozitate au avut românii și germanii pentru literatura maghiară din Transilvania, și în ce măsură se reflectă aceasta în traduceri literare? În ce măsură cenzura și-a pus amprenta pe Echinox, și cât de mult s-a observat spre sfârșitul anilor '80 o cenzură treptată a edițiilor în sine, în ceea ce privește numărul de pagini și, desigur, conținutul? Pe baza acestor întrebări, mi-am formulat ipotezele după cum urmează.

Ipoteze

1. Revista Echinox, deși lansată din rațiuni ideologice, este o inițiativă inedită, care ocupă un loc important în peisajul literar românesc.
2. Revista a fost la fel de importantă pentru redactorii și autorii paginilor române, maghiare și germane.
3. Traducerea este un obiectiv important pentru toate cele trei naționalități.
4. Redactorii români, maghiari și germani și autorii permanenți ai revistei *Echinox* au dezvoltat o strânsă relație profesională și de prietenie.

5. Edițiile combinate reprezintă o creștere doar în privința numărului de pagini.
6. Echinox se caracterizează printr-o mai mare libertate creativă și editorială decât orice alt organ de presă din acea epocă.
7. În cel de-al doilea deceniu al existenței Echinox (1979–1989), austeritatea Partidului Comunist Român se reflectă și în revistă.
8. Din cauza restricțiilor treptate și a cenzurii, scrierile grupului de scriitori anti-regim Aktionsgruppe Banat nu mai sunt publicate după un timp.
9. Franz Hodjak este cel mai publicat poet german din România.
10. Poezia este genul principal al textelor publicate pe paginile germane ale revistei *Echinox*.

În teza mea folosesc două teorii complementare: pe de o parte, imagologia, care ajută la crearea unei imagini de sine și a unei imagini a alterității – Echinox, care poate fi văzută ca o reprezentare a Transilvaniei, pornită în spiritul prieteniei și al cunoașterii reciproce a naționalităților care trăiesc împreună. Se pune întrebarea în ce măsură sloganurile goale s-au transformat de-a lungul anilor în acțiuni semnificative, și cât de strânsă a fost colaborarea dintre redactorii români, germani și maghiari. Teoria transculturalismului mi-a fost de mare ajutor în această analiză, deoarece, în cazul unui ziar trilingv, chestiunea imaginii de sine și a identității este însoțită inevitabil de conceptul de interacțiune și influență mutuală. O modalitate excelentă de cunoaștere și promovare a celuilalt este reprezentată de traducerea literară, al cărei studiu ocupă, de asemenea, un loc important în această lucrare de doctorat.

Prezentarea cadrului teoretic este urmată de o clarificare a conceptului de literatură germană din România: întrucât acesta a fost înțeles diferit în diferite perioade (în principal din cauza emigrării pe scară largă a germanilor), și opiniile asupra acestui concept diferă și astăzi, consider necesară o analiză comparativă a diferitelor opinii. În mod similar, voi discuta și despre posibilitățile de publicare a literaturii germane din România în anii '70 și '80, precum și în prezent.

Începuturile Echinoxului, funcționarea sa, libertatea sa mai mare decât a altor ziare nu pot fi înțelese fără o prezentare a contextului cultural și politic al perioadei. Prin urmare, un capitol separat este dedicat acestui subiect.

Fenomenul Echinox nu poate fi analizat fără a examina precedentele: de aceea, în capitolul următor se vor examina și cercurile literare și revistele multilingve anterioare. Deoarece revista Echinox a fost precedată în timp de foarte popularul Cerc „Echinox”, consider că prezentarea cercului este esențială, la fel ca și includerea în analiză a unui cerc literar maghiar

(Cercul „Gábor Gaál”) și unul german (Aktionsgruppe Banat). În mod similar, consider că este important să fac un bilanț al ziarelor și periodicelor multilingve anterioare din Banat și Transilvania, care, deși de scurtă durată, sunt de interes pentru această abordare.

După aceste capitole teoretice și istorice, se trece la prezentarea cercetării propriu-zise. Se prezintă mai întâi lansarea revistei Echinox și circumstanțele licențierii ei, iar apoi, după discutarea separată a celor două decenii, urmează o trecere în revistă a autorilor și redactorilor germani care și-au început cariera literară odată cu revista – în acest sens, am fost curioasă să văd care au fost acei autori, care s-a remarcat prin realizările sale, respectiv care au fost cei care au rămas în urmă, dar și cine sunt cei care, în calitate de istorici literari, cercetează și astăzi acest segment literar.

Un capitol special este dedicat scriitorului, poetului și traducătorului saxon transilvănean Franz Hodjak: la începutul cercetării am avut presupunerea că el era unul dintre scriitorii germani din România cu cele mai multe apariții, care a fost prezent în edițiile revistei pe o perioadă lungă.

Lucrarea cuprinde o analiză a practicilor transculturale care caracterizează Echinox, atât în numerele „obișnuite” publicate de-a lungul acestor două decenii, cât și în numerele combinate, aniversare. În efectuarea acestei analize, m-au interesat scrierile, studiile și recenziile de carte care au transmis literatura proprie către „celălalt”, în limba celuilalt, dar mai ales traducerile literare, adică ce autori și texte au fost considerate demne de a fi traduse. Selecția în sine este o judecată de valoare, care contribuie la canonizarea unui autor. Acolo unde am considerat oportun, am inclus și scurte analize textuale (în principal analize poetice), pentru a evidenția caracteristicile de gen și stilistice ale perioadei și pentru a pune în lumină mecanismele prin care a funcționat cenzura, mai ales în ceea ce privește literatura germană din România.

Materialul sursă primar pentru această teză de doctorat îl constituie numerele Echinox din perioada 1969–1989, pe care le-am studiat în secția de periodice a Bibliotecii Facultății de Litere a Universității Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca (P. 744) (unde se găsește aproape întreaga colecție) și în secția de periodice a Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca (P. III. 120 și 128 - această colecție este destul de incompletă). Cu excepția câtorva numere, care sunt încărcate pe platforma online a Echinox, sub meniul Arhivă, seria completă nu a fost încărcată pe internet.

Ca sursă secundară, am consultat monografiile, studiile teoretice și de istorie literară. Aș dori să evidențiez în mod deosebit memoriile și interviurile folosite, unele dintre acestea fiind notate de alții, iar altele au fost făcute de mine cu foștii redactori și autori de la Echinox, adică

György Gaal, Zoltán Rostás, Franz Hodjak și Georg Aesch. Aceste interviuri din urmă se regăsesc în anexa la lucrarea de doctorat. Bibliografia, la fel selectată, conform intențiilor mele, într-un mod echilibrat, este prezentată la sfârșitul rezumatului. Traducerea textelor românești și germane pentru care nu a fost disponibilă o versiune în limba maghiară a fost realizată de mine, iar textul original și referințele sale au fost incluse în notele de subsol.

Pe parcursul cercetării, și în special în examinarea textelor primare, dar și în studiul literaturii secundare, am beneficiat în mare măsură de cunoștințele mele în trei limbi: maghiară, română și germană. De asemenea, am beneficiat de cunoștințele mele despre germanii din România și despre literatura germană din România, dobândite încă în cursul studiilor efectuate la Szeged, la începutul anilor 2000, și în timpul stagiunilor de cercetare în Germania; aceste cunoștințe de bază au fost aprofundate pe parcursul prezentei cercetări. În opinia mea, informațiile pe care le-am obținut din interviurile apărute în revistă, din recenzii și interviuri realizate cu scopul cercetării, și din textele primare studiate oferă posibilitatea de a nuanța imaginea generală actuală despre revista Echinox.

Teze

1. În urma unei analize comparative a revistei Echinox, consider că cele mai importante trei contribuții ale revistei sunt următoarele:

Pe de o parte, a reușit să atragă studenți talentați și tineri scriitori și, ca urmare, a reușit să asigure un conținut care în scurt timp i-a adus un loc de frunte nu numai printre studenți, ci și printre profesioniști. Calitatea ridicată a scrierilor și evitarea compromisurilor au făcut-o unică printre alte reviste studențești românești (care erau peste treizeci în anii '70) și a devenit în curând o revistă cunoscută și respectată în întreaga țară, recenzat chiar în mod regulat la Radio Europa Liberă.

Pe de altă parte, revista a asigurat un spațiu esențial pentru promovarea unei noi generații de critici, în lansarea tinerilor scriitori și poeți, dar trebuie remarcat faptul că acest lucru este și mai valabil pentru viața literară românească, deoarece, pe lângă a fi o revistă, Echinox a însemnat și un atelier de creație, organizarea de cercuri literare regulate, unde se puteau prezenta cu regularitate și debutanții. La aceste evenimente erau uneori invitați și autori germani din România. În ceea ce privește autorii germani, dintre care majoritatea și-au început cariera la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, cele două decenii de Echinox au reprezentat pentru mine o adevărată descoperire: am avut oportunitatea să cunosc textele din tinerețe ale mai multor autori și să urmăresc evoluția carierei lor creative, ale căror opere le-am tradus eu însumi

în decursul anilor de după ce au devenit scriitori și poeți consacrați. Cred că această cunoaștere a fost utilă și pentru traduceri pe care le-am realizat după ce am studiat Echinoux.

În al treilea, dar nu în ultimul rând, Echinoux este un exemplu unic de transculturalitate. Deși este adevărat că a pornit de la sloganurile Partidului Comunist Român, prietenia și „frăția popoarelor conviețuitoare”, cei mai mulți dintre redactori au reușit să transforme „obligația” într-o oportunitate. În perioada respectivă, nu exista nicio altă revistă care să facă un efort similar de a oferi o perspectivă asupra literaturii celeilalte etnii prin traduceri și studii și, în general, nu exista o revistă trilingvă în România. Este important de remarcat, însă, că nu putem vorbi de simetrie, deoarece cantitatea de traduceri și, de multe ori, curiozitatea față de cele trei literaturi nu este aceeași. Cu toate acestea, nevoia de cunoaștere a literaturii „celuilalt” și, prin urmare, a „celuilalt”, deschiderea și, în consecință, traducerea însăși ca practică concretă, sunt foarte de apreciat.

2. Pentru tinerii poeți și scriitori germani din România, mai ales în primii ani, Echinoux a reprezentat o oportunitate editorială semnificativă, întrucât generația mai veche nu i-a sprijinit cu adevărat în domeniul editorial până la sfârșitul anilor '60 (Neue Literatur, Volk und Kultur, Neue Banater Zeitung au arătat deschidere către ei abia la începutul anilor '70).

Pe lângă tineri, generația germană de mijloc sau mai în vârstă este uneori prezentă în rubricile revistei sub formă de texte primare sau interviuri, ceea ce indică prestigiului revistei și respectul pe care tinerii autori îl au pentru cei mai în vârstă. Cu toate acestea, este important de menționat că, pentru aceștia, spațiul limitat disponibil (o pagină în medie) a reprezentat o constrângere.

În paginile în limba maghiară se aplică aceleași constrângeri de spațiu, chiar dacă nu în aceeași măsură: media de trei pagini pe număr s-a dovedit a fi prea mică pentru numărul mare de autori din anii '70 și '80. În plus, pentru tinerii maghiari, Echinoux era doar unul dintre forumurile de publicare, deoarece aceștia aveau mai multe oportunități de publicare decât germanii (Igaz Szó, Utunk, Korunk, Ifjúmunkás și, pentru o scurtă perioadă, Fellegvár).

În schimb, pentru autorii români, 20 de pagini pe număr le-a oferit mult mai multă flexibilitate și spațiu de publicare, iar conceptele editoriale au putut fi mai bine realizate.

Așadar, în ciuda faptului că toți marii reprezentanți ai literaturii germane și maghiare din România au publicat în revistă, se poate spune că pentru autorii români Echinoux a avut semnificație mult mai mare. De fapt, în cazul lor, Echinoux s-a extins dincolo de cercul literar și de revistă, iar istoria literaturii române, care include acum termenul „echinoxismul”, o tratează ca pe un fenomen, ca pe o mișcare.

3. Traducerile literare au constituit un segment important al revistei Echinoux de-a lungul celor două decenii examinate, și cu atât mai mult în prima perioadă, între 1969 și 1979:

curiozitatea și deschiderea față de literatura celorlalte națiuni, precum și dorința de a face cunoscute cititorilor operele literare traduse reprezintă o ambiție apreciabilă din partea redactorilor. Există totuși diferențe între epocile (editoriale) ale revistei, unii redactori punând un accent mai mare pe acest aspect. În mod similar, există o diferență între limba țintă și limba sursă: există mult mai multe traduceri din română în germană, din germană în română, decât din maghiară în germană, din germană în maghiară. Numărul cel mai mic de traduceri din maghiară în germană se explică prin faptul că existau puțini tineri maghiari care vorbeau germana la nivel avansat, dar și prin faptul că maghiarii puteau citi cu ușurință literatura germană pe pagini românești scrise în limba de stat. De asemenea, germanii puteau afla ce se întâmpla în literatura maghiară din paginile românești, cu ajutorul traducerilor românești. Numai că exemplul cel mai grăitor al practicilor transculturale, traducerea literară, nu a crescut la fel de mult în cazul traducerilor maghiaro-germane ca în cazul celor româno-germane.

În ceea ce privește literatura germană din România, materialele studiate arată că reprezentanții ei au încercat să ofere cititorilor români și maghiari o perspectivă asupra propriei literaturi, precum și asupra literaturii germane contemporane. Faptul că textele tinerilor autori germani contemporani au fost astfel accesibile cititorilor români și maghiari, a avut cu siguranță un impact nu numai asupra zeitgeistului, ci și asupra activității creative a tinerilor studenți.

O soluție obișnuită în Echinoc a fost de a include poezii ale unor poeți (mai ales contemporani) români, maghiari și germani (depindea de pagină care erau publicate în limba originală și care în traducere) pe aceeași pagină – aceasta putea fi o pagină întreagă sau o jumătate de pagină. Uneori sunt prezente „doar” două literaturi, dar această inițiativă este oricum de apreciat. Întrucât acest efort de a prezenta lucrările proprii și ale altora se regăsește și pe paginile în limba română, maghiară și germană, putem presupune că este vorba de decizia comună a redactorilor.

4. Legăturile literare germano-române au fost mult mai puternice decât cele româno-maghiare și germano-maghiare, ceea ce cred că s-a datorat evenimentelor istorice din trecut din Transilvania, dar și faptului că germanii erau mai buni vorbitori de limba română, respectiv, dat fiind că nu puteau opta doar pentru limba și literatura germană ca și specializare, studenții germani combinau cel mai adesea germana cu româna ca disciplină secundară. „Redacția” maghiară exista și lucra într-o mai mare izolare față de ceilalți, iar maghiarii nu prea se implicau în activități comune de petrecerea timpului liber. Cu toate acestea, având în vedere că deseori se făceau schimburi de redactori și, în unele perioade, s-au creat chiar legături mai strânse între scriitorii și redactorii români și maghiari de la Echinoc (ceea ce poate însemna o mai bună

colaborare, o mai mare curiozitate față de literatura „celuilalt” sau chiar prietenii), trebuie să facem distincție între diferitele perioade ale revistei din acest punct de vedere.

5. Edițiile combinate oferă o imagine literară în ansamblu a vremii, dar și un spațiu pentru diverse practici transculturale: traduceri literare, recenzii, studii asupra literaturii „celuilalt” etc., astfel aceste ediții nu înseamnă doar un surplus cantitativ, ci și calitativ pentru cititorul contemporan și de azi. Iar numerele de 24 sau 36 de pagini, în loc de 12, au un concept bine gândit, de multe ori tematic, care oferă o imagine mai cuprinzătoare a unui fenomen literar. Punctul culminant al practicilor transculturale este numărul 4-5-6 din 1981, publicată la început de deceniu, cu 34 din cele 36 de pagini dedicate literaturii celeilalte naționalități, mai ales prin numeroase traduceri, dar și cu studii și recenzii. Există și aici o lipsă de simetrie, limba română dominând ediția, fie și numai din cauza distribuției volumului, dar acest lucru este de mare folos pentru literatura minoritară: astfel s-a oferit o reprezentare mult mai variată din literatura germană și maghiară contemporană.

Edițiile aniversare combinate (aniversarea a 5, 10, 20 de ani de apariție) oferă răspuns la întrebările de cercetare privind modul în care redactorii și autorii diferitelor grupuri s-au văzut pe ei înșiși și s-au văzut reciproc în această poveste a revistei Echinoc. Este clar că, în timp ce românii sărbătoresc aniversările Echinoc cu mult entuziasm, maghiarii și germanii sunt mult mai rezervați pe această temă, mergând chiar până la a declara că „ungurii nu au nimic de sărbătorit” (András Keszthelyi).

6. Studiul a două decenii de ediții ale revistei, analiza analitică a unor texte și mărturiile foștilor redactori confirmă, de asemenea, că Echinoc era caracterizată de o libertate mult mai mare decât alte organe de presă ale vremii. Cu excepția primului număr (când redactorul-șef român a fost înlocuit din cauza articolului despre Heidegger) și a numărului din 1981 (care a fost retras din cauza interzicerii filmului lui Lucian Pintile), nu s-a impus un control deosebit asupra activității editoriale: dacă se respectau directivele obligatorii ale PCR, și dacă erau incluse texte care îl laudau pe Ceaușescu sau partidul, se considera că condițiile erau împlinite, astfel textele care nu ar fi putut apărea în altă parte erau permise să apară. Faptul că Echinoc nu a reprezentat o amenințare majoră pentru putere, se explică prin tirajul relativ mic, prin posibilitățile de distribuție limitate în consecință, prin numărul mic de cititori specializați, și prin faptul că cenzura se desfășura în cercuri interne. Cu toate acestea, mi-a devenit clar că cea mai mare libertate a revenit germanilor, deoarece paginile lor nu au fost cenzurate la fel de mult ca ale celorlalți, având în vedere că limba germană a restrâns și mai mult publicul deja restrâns al Echinoc. Un alt motiv, în afară de limbă, a fost faptul că începând cu anii '70 emigrarea populației germane a prins din ce în ce mai mare amploare, astfel încât, pe lângă faptul că au

rămas în țară din ce în ce mai puțini autori cărora să li se ceară texte, publicul german în scădere nu mai reprezenta o miză foarte mare sau, cu alte cuvinte, o sursă de pericol.

7. În cel de-al doilea deceniu de apariție a Echinox (1979-1989), se înmulțesc textele de propagandă de partid, în câteva cazuri și dimensiunea este redusă: revista uneori are mai puține pagini, alteori literatura germană primește mai puțin spațiu, dar în a doua jumătate a deceniului nu apar chiar numere întregi – lipsa de hârtie s-a dovedit a fi și ea un excelent „instrument” de cenzură. Restricțiile din ce în ce mai severe impuse vieții literare românești începând cu sfârșitul anilor '70 s-au reflectat astfel în Echinox.

8. Aktionsgruppe Banat, care a activat între 1972 și 1975, a fost o grupare literară renumită ca disidentă, prin urmare m-a surprins faptul că scrierile membrilor săi au fost publicate cu regularitate în Echinox, în germană, română și maghiară. Acest lucru este valabil și după ce membrii grupului au început să fie supravegheați, unii hărțuiți și concediați de la locurile de muncă. Mai mult, după desființarea grupului în 1975, în continuare s-au publicat texte ale membrilor grupării, în principal poezii – ultimele scrieri publicate în 1985 fiind texte ale lui Richard Wagner. Presupun că acest lucru a fost posibil și că nu au îndrăznit să recurgă la represalii mai severe, pentru că Occidentul a urmărit atent activitatea grupului, și a fost necesar să se mențină aparența de libertate, inclusiv în raport cu Germania, care de-a lungul anilor a răscumpărat pentru sume mari sași din Transilvania și șvabi bănățeni.

Pentru o mai bună înțelegere a fenomenului Aktionsgruppe Banat, am realizat mai multe analize de texte, și public aici, în propria traducere, o scrisoare scrisă de membrii grupului către primul secretar al județului Timiș și la Uniunea Scriitorilor, în care ei descriu condițiile insuportabile ale acelor timpuri, și trag la răspundere oamenii puterii, scrisoare care până acum nu a fost disponibilă în limba maghiară.

9. Urmărind traiectoria diferiților autori germani contemporani, am început cercetarea doctorală cu presupunerea că Franz Hodjak a fost cel mai des publicat poet și scriitor german în Echinox. Presupunerea mea s-a dovedit a fi adevărată, iar din interviurile realizate cu el a reieșit că Echinox a reprezentat pentru el „o insulă de libertate” și a dezvoltat o strânsă prietenie cu autorii români ai Echinoxului. În primul deceniu, prezența sa în revistă a fost mai accentuată: în principal ca autor de poezii și proză scurtă, dar și ca traducător de poezie românească contemporană, pe lângă numeroase interviuri și critici ale propriilor cărți, care sunt publicate în paginile revistei. Poemele sale sunt incluse în original pe paginile germane și în traducere pe paginile române și maghiare. Ultimele sale publicații apar în 1988, deci este prezent în revistă pe parcursul celor două decenii examinate. Acest lucru se explică prin stilul său unic, prin faptul că a devenit cunoscut în această perioadă, or contribuția unei personalități consacrate a ridicat

nivelul revistei, dar și pentru că a rămas mereu deschis către tineri, frecventând cercurile Echinoux, unde cu comentariile și criticile sale a încercat să ajute tinerii scriitori la început de carieră.

10. În ceea ce privește distribuția genurilor în Echinoux, am examinat în primul rând paginile germane, evident, ca și toate celelalte aspecte, în raport cu paginile române și maghiare. Am ajuns la concluzia că poeziile sunt predominante, printre autorii germani fiind reprezentați atât poeții sași transilvăneni, cât și cei șvabi bănățeni. Pe lângă poezii, ocazional întâlnim și proză scurtă, un gen caracteristic acestei epoci. Traducerea, așa cum am menționat în punctul 3, joacă de asemenea un rol foarte important în toate cele trei direcții, deși în proporții diferite. La cele relatate sub punctul 3 se adaugă faptul că în anii '70 s-au realizat mai multe traduceri decât în anii '80, nu doar pentru că revista încă se bucura de o libertate mai mare, ci și pentru că cei care s-au alăturat revistei în anii '70 ca redactori sau autori aveau o mai mare înclinație pentru traducere. Criticile, recenziile și studiile ocupă, de asemenea, un spațiu semnificativ pe paginile germane, și este important de știut că de acolo a provenit tânăra generație de critici și istorici literari germani care și-au dedicat întreaga viață studierii literaturii germane din România, cum ar fi Peter Motzan, Georg Aesch, Gerhard Csejka. Interviuurile reprezintă, de asemenea, un gen semnificativ în paginile revistei: sunt adresate atât tinerii, cât și generația mai veche de scriitori și poeți, contribuind astfel la conturarea carierei autorilor intervievați. În final, dar nu în ultimul rând, interviurile oferă o imagine a literaturii germane din România: textele literare, criticile, studiile împreună cu interviurile oferă o înțelegere a acestei literaturi.

Echinoux este forumul unde se manifestă echilibrat reprezentanții acestor două grupuri etnice germane, și nu trebuie să ignorăm faptul că aceasta este perioada în care acești creatori ies din izolare, culturile devin accesibile, iar mai multe prietenii se leagă între reprezentanții celor două literaturi. Desigur, acest proces a fost, de asemenea, facilitat de crearea formelor instituționale ale culturii și literaturii germane din România datorată marii deschideri, cum ar fi lansarea de publicații centrale, emisiuni în limba germană la radio și televiziune la sfârșitul anilor '60, la care au fost numiți redactori din diferite regiuni, la București. Împreună cu toate acestea, Echinouxul din Cluj-Napoca, situat aproape la mijloc între Transilvania și Banat, poate fi pe bună dreptate considerat forumul principal al acestei accesibilități.

În concluzie, în ciuda unor lacune și disproporționalități, se poate spune că revista trilingvă Echinoux a jucat un rol semnificativ în viața literară din epoca comunismului, și numele său este cunoscut nu doar în Cluj-Napoca, dar și în întreaga țară și chiar dincolo de granițe. Datorită muncii efectuate cu seriozitate, cu care redactorii au selectat și au redactat textele și traducerea de calitate publicate aici, debutanților în Echinoux li s-au asigurat oportunități de

publicare și în alte forumuri literare, oferindu-le astfel un fel de pașaport către alte reviste literare. Iar faptul că revista, chiar dacă nu în aceeași formă, număr de pagini, structură și apariție, dar există și astăzi, la 55 de ani de la înființare (cu un redactor maghiar actual, Zalán Serestély), este considerat o realizare remarcabilă.

Consider că noutatea acestei cercetări, totodată contribuția tezei mele de doctorat cea mai de seamă constă în faptul că pe parcursul întregii cercetări am aplicat o perspectivă triplă, încercând să evidențiez în mod deosebit perspectiva germană, adică să explorez ce a însemnat revista Echinox pentru redactorii și autorii germani, și pentru cititorii lor. În acest scop a fost necesar categorisirea și analiza literaturii germane din România, a autorilor și textelor publicate în Echinox, o întreprindere importantă în măsura în care conturează bine tendințele literare germane din România din perioada discutată. Volumul cercetărilor despre publicațiile autorilor români în Echinox este foarte extinsă. Într-o măsură mai mică, există lucrări și despre textele apărute în maghiară. În ceea ce privește limba germană, însă, nu există cercetări, cu excepția unor studii și istorii literare care dedică acestui aspect un scurt segment. Și mai ales, nu există una care să integreze în cercetarea literaturii germane din Echinox perspective de literatură maghiară și română.

BIBLIOGRAFIE SELECTATĂ

AESCHT, Georg, *Die deutsche Literaturkreis der Philologiefakultät wiedereröffnet*, Echinoux 1973/1–2., 16.

AESCHT, Georg, *Pașnicul Pentagon din miezul Clujului = Echinoux 50*, ed. POP, Ion – TEUTIȘAN, Călin, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, 289–290.

AESCHT, Georg, *Anthologie: junge rumäniendeutsche Lyrik zwischen 1975 und 1980*, online: <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/23394-anthologie-junge-rumaeniendeutsche.html> [27 aprilie 2023]

ALBERT Judit – STELIAN Mîndruț, *Egy híd pillérei*, Kriterion, Bukarest, 1983.

ÁGOSTON Vilmos, *Az érvézés ideje*, Noran, Budapest, 2000.

ÁRVAY Árpád, *Elődök példája. Múlt századi művészek a magyar–román kapcsolatok elmélyítéséért*, Kriterion, Bukarest, 1973.

BAIER, Hannelore – BOTTESCH, Martin et al.: *Geschichte und Traditionen der deutschen Minderheit in Rumänien*, 4 edition, Central, Mediaș, 2011, 19–36.

BALÁZS Imre József, *A háromfejű sárkány mint modell? 50 éves a kolozsvári Echinoux*, Transindex 29 october 2018, <https://plakatmagany.transindex.ro/a-haromfeju-sarkany-mint-modell-50-eves-a-kolozsvari-echinox/> [25 septembrie 2022]

BALOGH Edgár (ed.), *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*, Kriterion, Bukarest, 1981. Online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/ro1.htm> [21 octombrie 2022]

BALOGH F. András, *Az erdélyi szász irodalom magyarságképe*, Littera Nova, Budapest, 1996.

BALOGH F. András, *Német–magyar irodalmi együttélések a Kárpát-medencében*, Argumentum, Budapest, 2009.

BÁNYAI Éva, *Egy kudarcos sikertörténet. A Hét születésének körülményei*, Korunk 2003/8., 16–23.

BARTHA Katalin Ágnes (ed.), *Egy nemzetiségi könyvkiadó a diktatúra évtizedeiben (1969–1989). Beszélgetések a Kriterion munkatársaival*, Polis – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2020.

BAUER Béla, *Kulturális transzferek a társadalmi térben*, Korunk 2019/5., 44–54.

BEHRING, Eva, *Lyrik aus Rumänien*, Reclam, Leipzig, 1980.

BEKE György, *Tolmács nélkül. Interjú 56 íróval a magyar–román irodalmi kapcsolatokról*, Kriterion, Bukarest, 1972.

BEKE Mihály András – BRÉDA Ferenc (ed.), *Bábel tornyán. Válogatás az Echinox munkatársainak írásaiból*, Kriterion, Bukarest, 1983.

BELLER, Manfred, *Előítélet = Imagológia. A nemzeti karakterek kulturális konstrukciói és irodalmi reprezentációi*, ed. BELLER, Manfred –LEERSEN, Joep, trad. AJTONY Zsuzsanna, Scientia, Kolozsvár, 2014, 177–180.

BINDER Pál, *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről*, Kriterion, Bukarest, 1982.

BINDORFFER Györgyi, *Sztereotipizáció az interetnikus kapcsolatokban = Tér és terep. Az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete évkönyve. 5. Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*, ed. BAKÓ Boglárka – PAPP Richárd – SZARKA László, Balassi, Budapest, 2006, 9–35.

CSEKE Péter, *A kisebbségek sajtónyilvánosságának korlátozása Romániában (1919–1989) = Uő., Paradigmaváltó erdélyi törekvések*, Kriterion, Kolozsvár, 2003, 234–255.

DÁVID Gyula – ZÖLD Lajos (ed.): *Szekértábor a Szármány hegyén. Gyergyószárhegyi Kriterion írótalálkozók 1980–1990–2000. Jegyzőkönyvek, dokumentumok, visszaemlékezések*, Polis – Kulturális és Művészeti Alkotóközpont, Kolozsvár–Szarhegy, 2008.

DOMOKOS Sámuel (ed.), *A romániai irodalom magyar bibliográfiája 1831–1960, 1961–1965*, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966.

EGYED Péter, *1968–1971: A tiszta boldogság kora*, Korunk 2013/8., 26–34.

EISENBURGER, Eduard, *A romániai németek szellemi élete II.*, Korunk 1976/10., 730–732.

[29 September 2022]

FLĂMÂND, Dinu, *Cenaclu, Floare de noapte = Echinoxismul. Dicționar sintetic și antologie*, ed. Traian VEDINAȘ, Grinta, Cluj-Napoca, [2005], 39–41.

GAAL György (ed.), *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*, Kriterion, Bukarest 1975.

GAAL György: Gaál Gábor-kör. Online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/g.htm#GorkijIrodalmiK%C3%B6r> [21 octombrie 2022]

GAAL György, *Magyar irodalmi kapcsolatok 1945-ig*, <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/tematikus/szocikk.php?id=116>, decembrie 2010 [9 decembrie 2022]

GAAL György: *Román–magyar irodalmi kapcsolatok 1945–1989*. Online: <https://lexikon.adatbank.ro/tematikus/print.php?id=115> [15 aprilie 2023]

GABANYI, Anneli Ute, *Partei und Literatur in Rumänien seit 1945*, Oldenburg, München, 1975.

- JAKABHÁZI, Réka, *Wandlungen der Themen und Motive in der deutschsprachigen Landschaftslyrik mit Rumänienbezug seit den achtziger Jahren*, Spiegelungen. Zeitschrift für Deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas 2015/2., 49. Online: <https://spiegelungen.net/was-kann-man-heute-so-dichten> [15 februarie 2023]
- KÁNTOR Lajos – LÁNG Gusztáv, *Romániai magyar irodalom 1945–1970*, Kriterion, Bukarest, 1971.
- KEGELMANN, René, „*An der Grenzen des Nichts, dieser Sprache*”. *Zur Situation der rumäniendeutschen Literatur der 80er Jahre in der BRD*, Aisthesis, Bielefeld, 1995.
- KESZTHELYI András (ed.), *Echinox-alakzatok. Egy diáklap tíz éve a tárgyakban, a terekben és az emlékezetben*, Korunk 1980/1–2., 63–72.
- KOMMER Erika, „*Elindultak szeptemberben...*”. *Ifjúságnevelés a kisebbségi szocialista sajtóban: A Neue Banater Zeitung és a Szabad Szó gyermek- és ifjúsági rovatái (1968–1990)*, Scientia, Kolozsvár, 2019.
- KOTTLER, Peter, *Vierzig Jahre „Aktionsgruppe Banat”*, Landsmannschaft der Banater Schwaben e. V., Kultur, 2012. június 9. Online: http://www.banater-schwaben.org/index.php?id=62&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1115&tx_ttnews%5BbackPid%5D=53&cHash=f698b39d90b247bf65f5136e99b1788c [28 septembrie 2022]
- LÁSZLÓ Szabolcs, *Fordítás, átjárás, együttműködés: az Echinox háromnyelvűségének olvasatai*, szakdolgozat, BBTE, Bölcsészettudományi Kar, Kolozsvár, 2009. (manuscris)
- LEFTER, Ion Bogdan (ed.), *Vânt potrivit pînă la tare. Tineri poeți germani din România*, Tracus Arte, București, 2012.
- LILLIN Andreas A. (hrsg.), *Deutsche Dichter der RVR*, Staatsverlag für Kunst und Literatur, Bukarest, 1953.
- LIPÓCZINÉ Csabai Sarolta, *A transzkulturalitás néhány elméleti aspektusa és magyar irodalomtörténeti példája*, Gradus 2015/1., 39–45.
- MANEA, Laura, *Der Kronstädter Literaturkreis im Laufe seiner vier Jahrzehnten*, Transilvania 2015/2., 30–36.
- MARTOS Gábor (ed.), *Marsallbot a hátizsákban. A Forrás harmadik nemzedéke*, Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kolozsvár, 1994.
- MARTOS Gábor, *Éjegyenlőség*, Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kolozsvár, 2000.
- MITU, Sorin, *Összehasonlító imagológia: egy összefoglaló tudományág neve = Imagológiai olvasókönyv*, ed. TAPODI Zsuzsa, Scientia, Kolozsvár, 2016, 45–79.
- MOTZAN, Peter (ed.), MUȘLEA, Ion (trad.), *Vânt potrivit pînă la tare. Tineri poeți germani din România*, Kriterion, Bukarest, 1982.

- MOTZAN, Peter, *Die rumäniendeutsche Literatur in den Jahren 1918–1944*, Kriterion, Bukarest, 1992.
- MOTZAN, Peter: *Risikofaktor Schriftsteller, Worte als Gefahr und Gefährdung. Schriftsteller vor Gericht. Kronstadt. 1959 = Worte als Gefahr und Gefährdung. Schriftsteller vor Gericht. Kronstadt 1959*, hrsg. Peter MOTZAN – Stefan SIENERTH, Südostdeutsche Kulturwerk, München, 1993. [12 ianuarie 2023]
- MUŞLEA, Ioan (ed.), *Poezii revistei Echinox. Vol. 2: Pagini germane. Antologie (1968–1988)*, Limes, Cluj-Napoca, 2013.
- NÉMETH Zoltán, *Transzkulturalizmus. Elmélet és gyakorlat*, Magyar Tudományos Akadémia – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest, 2023.
- OPREA, Nicolae, *Literatura Echinoxului, Dacia*, Cluj-Napoca, 2003.
- PÁLL Árpád, *Magyar írók Bukarestben. Szász János a kölcsönös megismerés dimenzióiról = Harangszó a mélyből. Beszélgetések romániai magyar értelmiségiekkel*, Magvető, Budapest, 1991, 276–280.
- PLAINER, Zsuzsa, *Despre vigilența ideologică. File din istoria cenzurii instituțiilor (maghiare) orădene în regimul Ceaușescu: presă, filarmonică, teatru*, ISPMN, Cluj-Napoca, 2019.
- POANTĂ, Petru, *Modalități lirice contemporane*, Dacia, Cluj-Napoca, 1973.
- POANTĂ, Petru, *Scriitori contemporani*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994.
- POANTĂ, Petru, *Efectul Echinox sau despre echilibru*, Colecția Echinox, Seria Eseu, ediția 2, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018.
- POENAR, Horea (ed.), *Dicționar Echinox A-Z, Perspectivă analitică*, Tritonic, București–Cluj, 2004.
- POP, Ion (ed.), *Poezii revistei Echinox. Antologie (1968–2003)*, Dacia, Cluj-Napoca, 2004.
- POP, Ion – TEUTIȘAN, Călin (ed.), *Echinox 50*, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018.
- RITOÓK János, *Kettős tükör. A magyar–szász együttélés múltjából és a két világháború közötti irodalmi kapcsolatok történetéből*, Kriterion, Bukarest, 1980.
- RITOÓK János (ed.), *Önkihallgatás. Hét romániai német költő verseiből*, Dacia, Kolozsvár, 1980.
- RITOÓK János (ed.), *A hamis malvázia. Romániai német elbeszélők antológiája*, Európa, Budapest, 1981.
- SÁNTA-JAKABHÁZI, Réka, *Konstruierte Identitäten im Werk von Franz Hodjak*, Peter Lang, SIENERTH, Stephan, *Bücher können Jahrhunderte warten*, Südostdeutsche Vierteljahresblätter 1992/1., 25–33.

- SOLMS, Wilhelm (hrsg.), *Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur*, Hitzeroth, Marburg, 1990.
- SPIRIDON, Olivia, *Untersuchungen zur rumäniendeutschen Erzählliteratur der Nachkriegszeit*, Igel, Hamburg, 2002.
- STERBLING, Anton, *Zum Abschied einer Minderheit. Gedanken zum „Nachruf auf sie rumäniendeutsche Literatur“*, *Südosteuropa* 1991/5., 211–223.
- TAPODI Zsuzsa, *Imagológia: kérdések, módszerek, törekvések = Tükörben. Imagológiai tanulmányok*, ed. TAPODI Zsuzsa – PAP Levente, Scientia, Kolozsvár, 2011, 17–28.
- TAPODI Zsuzsanna Mónika, *Imagológia – egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben*, *Létünk* 2011/4., 42–46.
- VEDINAȘ, Traian, *Echinoxismul, dicționar sintetic și antologie, grinta, Cluj-Napoca*, [2005]
- VINCZE Ferenc, *Az Aktionsgruppe Banat lázadása. A politikai olvasattól a poétikai eseményig*, *Korunk*, 2013/8., 55–61.
- VINCZE Ferenc, *A fordítás mint Kelet-Európa transznacionális reprezentációja. A romániai német irodalom magyar fordításai = Kulturális transzferek. Történelmi és irodalmi diskurzusok a magyar és a román irodalmi térben*, ed. MISKOLCZY Ambrus – NAGY Levente – VINCZE Ferenc, Napkút, Budapest, 2019, 324–342.
- WERBERGER, Annette, *Überlegungen zu einer Literaturgeschichte als Verflechtungsgeschichte = Kulturen in Bewegung Beiträge zur Theorie und Praxis der Transkulturalität*, hrsg. Dorothee KIMMICH – Schamma SCHAHADAT, transcript Verlag, Bielefeld, 2012, 111–143.
- WICHNER, Ernest (hrsg.), *Ein Pronomen wird verhaftet worden. Texte der Aktionsgruppe Banat*, Suhrkamp, Frankfurt, 1992.
- WELSCH, Wolfgang, *Transkulturalität. Realität – Geschichte – Aufgabe*, new academic press, Wien, 2017.

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN TIMPUL STUDIILOR DOCTORALE

Enikő SZENKOVICS, *Traducerea ca practică a transculturalității = varietăți de gen, forme de identitate, concepte de regionalitate. The Transylvanian and Banatian Contexts of Southeastern European German Literature in the 19th-21st Centuries*, ed. Réka JAKABHÁZI - Ferenc VINCZE, Szépirodalmi Figyelő, Budapest, 2021, 129-151.

Enikő SZENKOVICS, *Literatura română germană în Echinox. The Early Years*, Echinox Online Journal, accesat la 4 august 2022, <https://revistaechinox.ro/2022/08/romaniai-nemet-irodalom-az-echinoxban-az-első-evék/>.

Enikő SZENKOVICS, *Echinox - o poveste de succes sau de eșec? = Certamen IX*, ed. Emese EGYED, Asociația Muzeului Transilvaniei, Cluj-Napoca, 2022, 81-92.

Enikő SZENKOVICS, *Exemplul școlar al transculturalității. Revista studențească trilingvă Echinox, numărul 1980/3-4-5*, Hungarian Art 2023/4, 45-52.

Enikő SZENKOVICS, *Cazul lui Franz Hodjak cu Echinox. Cel mai publicat scriitor german din revista trilingvă = Certamen X.*, ediție îngrijită de Emese EGYED, Asociația Muzeului Transilvaniei, Cluj-Napoca, 2023, 129-143.